

”Kuilut ovat täytettävät, jottei siltoja tarvittaisi”

Vuoden 1918 sisällissodan tammi-helmikuun vaihde kansalliskirjailija
Juhani Ahon kokemana

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Tieteiden ja aatteiden historia

Kandidaatintutkielma

26.4.2021

Satu Laamanen

Sisällys

Johdanto	3
1. Pappilan pojasta verihurtaksi – Ahon tie sisällissodan kokijaksi.....	7
1.1 Ennen sisällissotaa	7
1.2 Sisällissodan alku.....	10
2. Monista palasista syntyi päiväkirja – Ahon kokemusten tarkastelu	12
2.1 Päiväkirjan kirjoittamisen syyt.....	12
2.2 Työttömänä ja sivullisena: Ahon kokemukset	13
3. Itsereflektion paikka – Ahon suhtautuminen	18
3.1 Punaiset	18
3.2 Valkoiset	21
Loppulause	26
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	28

Johdanto

Kansalliskirjailija Juhani Aho eli vaikeaa aikaa tammikuussa vuonna 1918. Suomessa käynnistyi konflikti, josta Aho kirjoitti päiväkirjassaan *luokkasotana* sekä *kansalaissotana*¹. Tutkimuksessani käytän tapahtumista nimitystä sisällissota. Käytän kyseistä termiä, koska sodassa taisteltiin Suomen valtiovallasta ja sen osapuolina oli kaksi ryhmittymää, *punaiset* ja *valkoiset*.² Punaisella viitataan ryhmään, jonka sisälle vuonna 1918 lukeutui poliittisesti sosialidemokraattien puoluetta kannattaneita ja aseellisiin punakaarteihin osaa ottaneita henkilöitä. Valkoisella taas olen kietonut yhteen tälle vastakkaisen ryhmän, johon kuului porvarispuolueita tukeneita sekä porvarillisiin järjestyskaarteihin osaa ottaneita henkilöitä.³

Sisällissota käytiin Suomessa vuoden 1918 tammikuun ja toukokuun välisenä aikana.⁴ Sotaa itsessään selittävät sekä ulkoiset että sisäiset tekijät. Vuosi 1917 oli levoton. Venäjän valta romahti maassa tapahtuneen lokakuun vallankumouksen seurauksena. Maahan ja sen lähialueille jäi valtatyhjiö, jota bolševikit ryhtyivät täyttämään.⁵ Samaan aikaan myös Suomessa valta-asemaa hakivat yhtä lailla niin oikeisto kuin vasemmisto. Venäjän vallankumouksen jälkeen yhteiskunnallinen levottomuus kiihtyi. Se näkyi konkreettisesti saman vuoden marraskuussa, kun Suomessa koettiin yleislakko. Joulukuussa hallitus julisti maan itsenäiseksi ja itsenäisyyden tunnusti vuoden viimeisenä päivänä myös Venäjän bolševikkihallitus.⁶ Nämä tapahtumat yhdistettynä Suomen sisäiseen luokkakonfliktiin johtivat siihen, että vuoden 1918 alussa maahan syntyi kaksi siviiliarmeijaa: punaiset ja valkoiset.⁷

Ajankohta punaisten valtaamassa Helsingissä ei ollut otollisin valkoiselle, yläluokkaista elämää viettäneelle lehtimiehelle, joka kansalliskirjailija oli. Ahon normaalisti työn täyteinen arki journalistina sekä kirjailijana koki kolauksen, johon myötävaikuttivat perheen sisäiset aatteelliset erimielisyydet, ympärillä käynnistynyt sota sekä Ahon oma henkilökohtainen kipuilu.⁸

¹ Aho 1918–1919, ks. esim. 5, 23, 164.

² Haapala 2009, 10.

³ Siltala 2018, 54, 55, 57.

⁴ Sisällissodan pikkujättiläinen 2009, ”Sisällissodan 1918 kronologia”, 475, 482.

⁵ Tepora & Roselius 2018, 10–11, 12.

⁶ Haapala 2018, 48–49.

⁷ Tepora & Roselius 2018, 11.

⁸ Rajala 2011, 365, 367, 372–373.

Aho kirjoitti näistä vaikeista ajoista päiväkirjan, joka julkaistiin nimellä *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Tämän päiväkirjan ensimmäistä osaa, joka sijoittuu ajallisesti sisällissodan ensimmäiselle ja toiselle viikolle, olen käyttänyt tutkimukseni päälähteenä. Tutkimukseni rajautuu ajallisesti myös edellä mainitulle ajankohdalle: 27.1.-9.2.1918. En käyttänyt lähteenäni päiväkirjan kaikkia osia, koska niiden käsitteleminen kokonaisuudessaan olisi tuottanut liian massiivisen aineiston kandidaatintutkielman pituuteen nähden. Tämä kuitenkin jättää aiheeseen jatkotutkimuksen mahdollisuuden.

Olen muotoillut tutkimukseni pääkysymykset seuraavasti: *Mitkä tekijät vaikuttivat kansalliskirjailija Juhani Ahon tulkintoihin Suomen sisällissodan ensimmäisistä viikoista sekä kuinka hän suhtautui sodan osapuoliin?* Olen purkanut kysymyksiä käyttäen seuraavanlaisia menetelmiä: pohdin, minkälaisia käsityksiä Aholla oli punaisista ja valkoisista, etenkin aatteellisessa mielessä, sekä toisaalta kuinka hän suhteutti itsensä tapahtumiin. Paneudun myös Ahon käsittelemiin tunteisiin, eritoten turvattomuuden kokemukseen sekä niihin syihin, joiden takia päiväkirja kirjoitettiin. Tarkoitukseni ei ole tarkastella Ahon tulkintojen tai tietojen todellisuuspää historiallisessa valossa eikä muutoinkaan lähteä niitä arvottamaan.

Tutkimukseni luvut olen jakanut sisällöllisesti seuraavalla tavalla. Ensimmäinen luku taustoittaa lähtökohtia, joiden kautta Aho koki sisällissodan sekä avaa Helsingin tapahtumia. Toisessa luvussa paneudun Ahon päiväkirjasta nousseiden asioiden läpikäyntiin. Näiden ohella avaan luvussa enemmän aikaa ja paikkaa, jossa Aho päiväkirjaansa kirjoitti. Tarkoituksena on paitsi auttaa lukijaa hahmottamaan aikalaisen maailmaa, myös sitoa tutkimukseni historialliseen kontekstiinsa. Kolmannen luvun olen jättänyt kokonaan sen käsittelyyn, kuinka Aho sodan vastapuoliin suhtautui.

Päiväkirjan maailman jäsentämiseksi olen perehtynyt niin Ahoon ihmisenä kuin myös aikaan, jossa hän eli. Tässä olen käyttänyt apuna tutkimuskirjallisuutta sekä elämäkertateoksia. Ahoon henkilönä olen tutustunut filosofian tohtori Panu Rajalan teoksen *Naisten mies ja aatteiden. Juhani Ahon elämäntaide* (2011), Martti Turtolan ja Tarja Lappalaisen teoksen *Kansalliskirjailija Juhani Aho* (2011) sekä Juhani Niemen (1998) *Kansallisbiografiaan* kirjoittaman *Aho, Juhani* verkkojulkaisun kautta. Rajalan teoksen kautta pääsin syventämään Ahon sisällissodan aikaista elämäntilannetta. Turtolan ja Lappalaisen teos taas keskittyy yksityiskohtaisesti Ahon elämänhistoriaan, joka vuorostaan avasi syvemmin kirjailijaa ihmisenä. Niemen verkkojulkaisusta puolestaan

olen saanut hyvän kokonaiskuvan, joka on toiminut runkona Ahon elämän kronologisen kulun hahmottamisessa.

Ajankuvasta historiallisesti ovat kirjoittaneet Samu Nyström väitöskirjassaan *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta: Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918* (2013) sekä Risto Volanen teoksellaan *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922* (2019). Nyströmin kautta pääsin sisälle Helsinkiin paikkana vuonna 1918 ja tätä kautta tutkimus auttoi oleellisesti ymmärtämään ympäristöä, jossa Aho päiväkirjaansa kirjoitti. Volasen teos puolestaan auttoi hahmottamaan maailmanhistoriallista yleiskuvaa. Tämä vuorostaan helpotti niiden jännitteiden ja voimien ymmärtämistä, jotka vaikuttivat Suomessa eläneeseen aikalaiseen.

Sotahistoriallisesti olen avannut sisällissotaa tutkimuksessani Pertti Haapalan ja Tuomas Hopun toimittaman kokoelmateoksen *Sisällissodan pikku jättiläinen* (2009) sekä Tuomas Teporan ja Aapo Roseliuksen toimittaman teoksen *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (2018) kautta. Haapalan ja Hopun toimittaman kokoelman kautta olen saanut hyvän yleiskuvan sisällissodasta. Teporan ja Roseliuksen toimittamassa teoksessa taas käsitellään monia eri teemoja sisällissotaan liittyen, joka syvensi ymmärrystäni sodan syistä ja vaikutuksista.

Sisällissotaa itsessään on tutkittu maamme historian tutkimuksessa jo jonkin verran. Vuonna 2018 tapahtumista tuli kuluneeksi 100 vuotta. Juhlavuosi lisäsi kiinnostusta aihetta kohtaan, mikä näkyi julkaistujen tutkimuksien määrässä. Aihetta käsiteltiin esimerkiksi nais- ja lapsinäkökulmasta sekä vankileirien kautta. Juhlavuotta edeltäneessä tutkimuksessa taas on korostunut enemmän sota- ja maailmanhistoriallinen näkökulma. Toistaiseksi yksilön positiosta aihetta ei ole vielä juurikaan tutkimuksellisesti sivuttu, joten koen tutkimukseni tuovan mikrohistoriallisen näkökulman aiheeseen.

Tutkimusta tehdessäni olen kiinnittänyt huomiota etenkin lähdekriittisyyteen. Ahon päiväkirjaa tulkitessani minun on pitänyt muistaa, että kirjoitettu teksti on subjektiivinen kokemus ajasta. Toisaalta en ole voinut antaa tutkimuskirjallisuuden haudata Ahon ajatuksia alleen, koska ne ovat olleet tutkimukseni ydin. Lisäksi olen pyrkinyt suhtautumaan elämäkertateoksien näkökulmiin Ahosta neutraalisti. Historiallista taustaa tutkiessani olen pyrkinyt vertailemaan lähteideni tietoja toisiinsa mahdollisimman laajasti, jotta saisin kattavan kuvan ajasta. Tutkimukseni metodina olen käyttänyt

lähilukua sekä tekstin analysointia, ja metodioppaana olen hyödyntänyt Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieltä*.

1. Pappilan pojasta verihurtaksi – Ahon tie sisällissodan kokijaksi

1.1 Ennen sisällissotaa

Juhani Aho syntyi Väärnin pappilaan syyskuun yhdenentoista päivänä vuonna 1861. Syntymänimekseen hän sai Johannes Brofeldtin, mutta lempinimiä lapselle oli useita. Näitä olivat esimerkiksi Hanne, Hannes, Jussi sekä Juhani. Ahon vanhemmat olivat apulaispappi Theodor sekä kotiäiti Emelie, jota kutsuttiin tuttavallisemmin Emmaksi. Perheet olivat tuohon aikaan yleensä suurikokoisia, eivätkä Brofeldtit olleet siinä poikkeus. Sisaruksia Aholla olikin yhteensä yhdeksän.⁹

Lapsuutensa Aho viettikin Iisalmessa, mutta koulunkäyntinsä ajaksi hän muutti Kuopioon.¹⁰ Kirjailija päätyi avioon taidemaalari Venny Soldanin kanssa vuonna 1891. Parin esikoinen Heikki Taavetti syntyi vuonna 1895 ja toisen lapsensa, Antti Juhani, pari sai vuonna 1900.¹¹ Aho sai Vennyn siskon, Tillyn, kanssa vielä vuonna 1902 pojan, Nils Björnin, jota tuttavallisesti kutsuttiin Nisseksi.¹² Helsinkiin Aho muutti vuonna 1911 pysyvästi¹³ ja sisällissodan hän kokikin pääkaupungissa.

Sisällissota oli Aholle paitsi järkytys, myös valtava pettymys. Rauhanaatetta ajava mies ei voinut ymmärtää, kuinka kansakunta oli voinut ajautua tielle, jossa oikeus otetaan omiin käsiin väkivalloin. Väkivaltainen tapa oli kirjaille uusi, eikä hän tuntunut olleen olettanut, että niin olisi voinut käydä. Tämän asian pohtiminen täytti Ahon tulevan päiväkirjan sivut.

Vaikka Aho oli tottunut elämänsä varrella kuuntelemaan pitkiä puheita journalistina eduskunnassa, sisällissotaa edeltävänä vuonna niitä kuunnelleessaan hän tyrmistyi. Sosialistijohtajat pitivät puheenvuoroja, joissa avoimesti uhattiin turvautua venäläisten apuun. Vastaavanlaiseen tyyliin ei ollut vielä aiemmin tartuttu. Aho pani toivonsa Svinhufvudin senaattiin, jonka aikomus oli säätää lait voimaan ilman Venäjän hallituksen vahvistusta. Ahon mielestä senaatti vaikutti muutenkin riippumattomalta ja vankalta.

⁹ Lappalainen 2011, 15–16, 17, 23, 30, 31, 43, 45, 50, 77, 91.

¹⁰ Lappalainen 2011, 23, 39.

¹¹ Niemi, elektr. dokumentti.

¹² Lappalainen 2011, 106, 113, 121, 123, 124, 126.

¹³ Rajala 2011, 427.

Huolta kuitenkin tuottivat edelleen maassa oleskellut venäläinen sotaväki sekä toisaalta Suomen omat työläiset ja heidän aikomuksensa.¹⁴

Huoli oli ymmärrettävää, kun tarkasteli aikaa laajemmin. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Suomi oli alkanut kehittyä kohti demokraattista tasavaltaa. Elämä maassa oli käynyt vaurastumaan hiljalleen ja kehitys muutti elämää nopeasti. Kehityksen mukana yhteiskuntakin oli muuttunut. Uudet tuulet olivat tuoneet maailmalta jo menneellä vuosisadalla Suomeen nationalismin ja sosialismin, jotka olivat vedonneet kansaan aivan uudella purevuudella. Yhteiskuntana Suomi oli ollut sinällään melko valmis 1900-luvun alussa, mutta kehitystä olivat varjostaneet edelleen kytkökset Venäjään sekä maan sisälle kehittyneet ristiriidat.¹⁵

Aho oli koko elämänsä ajan ennen kaikkea kirjoittaja eikä sisällissodan syttyminen tätä puolta hänestä muuttanut. Aho ei jättänyt harmiansa vallitsevasta ajasta vain ajatuksiksi, vaan kirjoitti siitä ahkerasti: vuoden 1917 kääntyessä loppuunsa Ahon kynä oli hyvin tuottelias. 24. marraskuuta Helsingin Sanomissa julkaistiin kirjoitus *Armahdustako?*, jossa Aho otti lujasti kantaa punaisten toimintaan lakon aikana ja vastusti armahduksia laittomuuksiin syyllistyneitä kohtaan. 16. joulukuuta itsenäisyysjulistuksen jälkeen julkaistiin artikkeli, jossa Aho pohtii, mitä nuorelle valtiolle tapahtuu, kun kansan huomio ei ole sen asioiden järjestelyssä, vaan se riitelee mieluummin keskenään. Tässä vaiheessa kirjailija jaksoi vielä uskoa, että kaikki kääntyisi parhain päin. Olihan maa kuitenkin suuntamassa kohti demokratiaa. Aho kirjoitti vielä tammikuussakin *Helsingin Sanomiin* useamman artikkelin, joista viimeiseksi jäi *Uudenlaista isänmaallisuutta*.¹⁶

Artikkelissa Aho ihmetteli, miten kansa voi haluta, että maahan jäisi vieraan maan sotaväkeä. Teksti löytyi suoraan päiväkirjan alusta ja kirjailija pui heti sen perään tapahtumia. Ahoa huolestuttivat etenkin punaisten suhteet Venäjään, venäläisten aikomukset sekä Suomen tulevaisuus. Kirjailija kuvaili esimerkiksi nälänhätää. Ahon mieleen alkoi lisäksi myös piirtyä ajatus uhkakuvasta¹⁷:

*Vai onko ehkä koko kansaa näin riistettävä oman sisällisen sodan valmistamiseksi?*¹⁸

¹⁴ Rajala 2011, 365.

¹⁵ Haapala 2018, 27, 30, 31.

¹⁶ Rajala 2011, 365, 366, 367, 368.

¹⁷ Aho 1918–1919, 7–12.

¹⁸ Aho 1918–1919, 13.

Tämän jälkeen porvarilehtiä ei enää ilmestynyt sensuurin takia ja Aho jäi käytännössä työttömäksi.¹⁹

Ahon kirjallinen osaaminen ja journalismin taito perustuivat pitkään uraan eri lehdissä sekä jo koulussa alkaneeseen kaunokirjalliseen kiinnostukseen. Koulutaipaleensa Aho suoritti vuosien 1872–1880 välillä Kuopiossa. Helsingin yliopistoon kirjailija siirtyi vuonna 1880. Myös käyttöönotettu kirjailijanimi Juhani Aho oli peräisin Kuopion kouluajoilta. Inspiraatio siihen oli ilmeisesti saatu *Kantelettaren* ja *Kalevalan* maisemakuvauksista, joissa sana ”aho” usein mieltä romantisoidusti tarkoittamaan Elias Lönnrotin *Suomalais-ruotsalaisen sanakirjan* mukaan ”ruohoa tai nuorta puustoa kasvavaa kaskimaata”.²⁰ Pidempiä kaunokirjallisia romaaneja sekä lyhempiä *lastuja* Aho kirjoitti säännöllisesti. Näitä teoksia ovat olleet esimerkiksi *Rautatie* vuodelta 1884, *Papintytär* vuodelta 1885, *Papin rouva* vuodelta 1893²¹ sekä *Yksin*, joka julkaistiin vuonna 1890.²²

Lehtityötä Aho ehti tehdä useissa eri lehdissä. Esimerkiksi *Uudessa Suomettaressa* hän alkoi kirjoittaa jo 1880-luvun alusta. *Kaiun* kirjeenvaihtajana hän toimi vuonna 1885. Maakuntalehtien *Keski-Suomen* ja *Savon* toimitukseen hän ehti osallistua välillä 1886–1889. *Päivälehteä* Aho oli perustamassa 1880–1890-luvun vaihteessa ja kirjailija jatkoi lehdessä vielä senkin jälkeen, kun sen nimi vaihtui *Helsingin Sanomiksi*.²³

Ahon lehtikirjoittelua ei työväenpiirissä katsottu hyvällä vaan häntä vastaan hyökättiin kiivaasti. Samanlaiset tunnelmat olivat alkuvuonna 1918 eduskunnassakin. Ahon vastapuoleksi muodostuivat näin ollen niin *Työmies*-lehti kuin työväenjohtajat, kuten Yrjö Sirola sekä Kullervo Manner. Kun ottaa huomioon Ahon herättämän ärtymyksen työväen piirissä, josta kielii annettu liikanimikin ”kostonhimoinen verihurtta”²⁴, herää kysymys, miksei Ahoa oltu vangitsemassa sisällissodan puhjettua ensimmäisten joukossa. Tulee huomata, että Aho jäi aseettomaksi, koska hänen väylänsä saattaa tekstejä julkisuuteen tukittiin. Näin ollen kiukkuista lehtimiestä ei nähty enää ongelmana.²⁵

¹⁹ Rajala 2011, 368.

²⁰ Niemi, elektr. dokumentti.

²¹ Niemi, elektr. dokumentti.

²² Lappalainen 2011, 89, 90, 91.

²³ Niemi, elektr. dokumentti.

²⁴ Rajala 2011, 366.

²⁵ Rajala 2011, 366, 367, 368.

Kirjoittamisen tarvetta ei julkaisukanavan viemisestä huolimatta Aholta kuitenkaan saatu poistettua ja julkaiseminen jatkuikin päiväkirjan muodossa.

1.2 Sisällissodan alku

Kun 27. päivä tammikuuta sunnuntaina tapahtumat alkoivat Helsingissä, Ahon mieliala oli lähinnä kyllästyneen oloinen. Samanlaista levottomuutta työväen puolelta oli koettu jo marraskuun lakon aikana. Aho ei uskonut toimien olevan juuri muuta, kuin omien voimien esittelyä. Samalla Aho kuitenkin puhui ensimmäisten vallankumoukseen viittaavien merkkien olevan ilmassa, koska sanomalehdet olivat joutuneet sensuuriin. Teräväsanainen lehtimies kuittasi toimet sillä, että vastapuolta taitaa pelottaa.²⁶ Tunteet vaihtelevat hämmästyksestä kiukkuun, mutta usko tilanteen nopeasta selkiytymisestä ja sodan vältettävyydestä säilyy.

Vallankumous itsessään alkoi päivää aiemmin lauantaina, kun punakaartien yleisesikunta sai korkeimmaksi vallankumouselimeksi julistautuneelta toimeenpanevalta komitealta käskyn alkaa valmistautua vallankumoukseen. Sunnuntaiaamuna kaupunki kuhisi: uteliaat kaupunkilaiset etsivät tietoa tulevasta ja punakaartilaiset alkoivat järjestäytyä.²⁷ *Työmies*-lehdessä ja tolmissa olleissa ilmoituksissa kerrottiin esimerkiksi toimeenpanevan komitean olevan nyt vallassa, senaattorien olevan vangittuina sekä kehoitettiin ihmisiä rauhallisuuteen. Porvarilehdet puolestaan kertoivat tilanteen olevan vakava ja Työväentalon torniin nousseen punaisen lyhdyn. Toisaalta lehdissä myös kirjoitettiin elämästä kepeämmin ja annettiin esimerkiksi äänestysohjeita tulevan viikon taksoituslautakunnan vaaleihin. Tilanne vaikutti aiempien kuukausien tavoin ajalle tyypilliseltä yleiseltä levottomuudelta.²⁸ Toisin kuitenkin kävi.

Punaisten alkuperäinen tarkoitus oli ryhtyä toimiin jo sunnuntaina. Suunnitelmien puutteen vuoksi vallankumouksen aloitus siirtyi kuitenkin sunnuntain ja maanantain väliselle yölle. Tuona yönä punakaarti miehitti Helsingin kokonaan. Senaattorit ja porvaripuolueiden johtohenkilöt pääsivät liian aikaisin ulosvuotaneiden ilmoitusten takia piiloutumaan ja pakenemaan. Näin ollen vangitsemiset jäivät todellisuudessa

²⁶ Aho 1918–1919, 14–15.

²⁷ Nyström 2013, 215.

²⁸ Nyström 2013, 215.

tapahtumatta ja senaattorit pääsivät järjestäytymään Pohjanmaalla. Maanantaina Helsinki täyttyi marssivista punakaartilaisotilaista.²⁹

Tuo maanantai, 28. päivä, muutti Ahon optimismia sunnuntaihin verrattuna. Kaartilaisilla oli käsissään aseet ja heidän olemuksessaan ei ollut enää marraskuun lakon olemusta, vaan nyt he muistuttivat jo armeijaa. Aho ei päässyt enää edes hakemaan töitään talteen Aleksanterinkadun ja Ritarikadun kulmahuoneen työhuoneeltaan. Hänen mielialansa alkoi mustua. Aho ihmetteli, miten tästä aiotaan jatkaa eteenpäin, kun ihmiset eivät päässeet tekemään työtään ja yhteiskunta seisoj paikallaan. Tavatessaan myöhemmin samana päivänä nimeltä mainitsematta jätetyn oikeusosaston senaattorin, joka oli myös käynyt ”toteamassa vallankaappauksen tapahtuneeksi”, alkoi kireys hiipiä Ahon mieleen. Kotimatalla kirjailija huomasi pylvästä lakkojulistuksen.³⁰

Kun työt jäivät työhuoneelle eikä Aho näin ollen päässyt enää työskentelemään, mies palasi reissultaan kireänä. Ursinin uimahuoneen läheisyydessä Aho huomasi pilkkijöitä ja heistä kirjailija kirjoitti seuraavasti:

*Jäällä Ursinin ulkopuolella istuu ryhmä onkimiehiä teltoissaan. Ne ovat siellä aina sunnuntaisin ja silloin kun sattuu lakko tai vallankumous. Ehkä tästä pian muutkin joutavat ongelle. Eihän porvarikirjailija saane pitkään aikaan mitään painetuksi.*³¹

Toteamus avasi hyvin tilannetta. Sota oli todella alkanut ja se tietäisi elämän muuttumista. Samaan aikaan ihmiset kuitenkin jatkoivat normaalia elämäänsä eteenpäin ja vaikutti siltä, kuin mitään ei olisikaan tapahtunut. Aho mietti heidän seuraansa liittymistä, sillä työttömyys odotti. Samalla hän ehkä myös hieman haikaili noiden ihmisten paikalle: yksinkertaisempaan ja vähemmän ajatustyötä vaativaan elämään. Rauhaa Aho olisikin tulevien viikkojen aikana monessa mielessä kaivannut.

²⁹ Nyström 2013, 216.

³⁰ Aho 1918–1919, 19–22.

³¹ Aho 1918–1919, 23.

2. Monista palasista syntyi päiväkirja – Ahon kokemusten tarkastelu

2.1 Päiväkirjan kirjoittamisen syyt

Syitä sille, miksi Aho alkoi päiväkirjaansa kirjoittaa, oli useita. Päiväkirjansa alkusanoissa Aho mainitsi niistä muutamia. Kun tekemistä ei juurikaan ollut, hän alkoi kirjoittaa tuntemuksiaan ja päivien tapahtumia muistiin. Asioiden kirjoittaminen ei ollut järjestelmällistä, vaan tapahtui enemmänkin sieltä tältä päivän tapahtumia poimien. Tästä syystä kirjailija oli valinnut käyttää nimitystä ”hajamietteitä”. Aho myös ilmaisi selkeästi, että ajatukset koskivat noita hetkiä eivätkä edustaneet hänen myöhempää kantaansa.³²

Aho kertoi samassa johdannossa, että tekstiä ei ollut alun perin tarkoitus julkaista ollenkaan sen jäsentelemättömyydestä johtuen. Hänen mieleensä oli kuitenkin tullut, että joku voisi tulevaisuudessa hyötyä ajatuksista tutkiessaan aikaa ja ajankuvaa. Näin ollen myöskään julkaisuvaiheessa Aho ei omien sanojensa mukaan ollut tekstiä juurikaan muokannut, jotta ajatukset välittyisivät mahdollisimman aidosti. Tarkoituksena oli ollut myös tarjota sotimassa olleille ajankuvaa rintaman toiselta puolelta. Tästä syystä Aho mainitsi esimerkiksi kopioineensa talteen päiväkirjaan lehtiartikkeleita.³³

Ahon päiväkirja vaikuttikin näin olleen paitsi tekemisenpuutteen ja tunteiden purkamisen väline, myös tallenne, jossa säilyisi tulevia sukupolvia varten jotakin ajanhengestä. Aikalaisen kuvaa hän ei halunnut kuitenkaan selkeästi myöskään tallentaa pelkästään neutraalissa mielessä. Samalla Aho halusi antaa valkoiselle aatteelle ajasta kokonaisemman muiston. Muiston jättämisestä hän mainitsee suoraan päiväkirjansa johdannossa³⁴.

Vaikka Aho mainitsi, ettei ollut tekstiä juurikaan korjaillut tai muokannut, pitää tähän väitteeseen suhtautua varauksella. Samoissa alkusanoissa hän kuitenkin myös esimerkiksi ilmaisi, että joitakin asioita hän oli jättänyt kertomatta kotietsintöjen pelossa. Nuo asiat ovat ilmeisesti koskeneet etenkin huhuja siitä, mitä valkoinen puoli aikoi rintamalla

³² Aho 1918–1919, 5–6.

³³ Aho 1918–1919, 5–6.

³⁴ Aho 1918–1919, 6.

tehdä.³⁵ Näiden kommenttien nojalla uskoisin, että tekstistä on voitu jättää pois myös muita asioita, jotka Aho oli katsonut vaarallisiksi tai haitallisiksi joko itselleen, läheisilleen tai aatteelleen. Täytyy kuitenkin muistaa, ettei alkuperäistä tekstiä nimenomaan ollut alun perin tarkoitus julkaista ollenkaan.

2.2 Työttömänä ja sivullisena: Ahon kokemukset

*Maailma on kiperä ja kapera...--- ja typerä.*³⁶

Lause tiivistää Ahon ajatuksia vaikeista ajoista hyvin inhimilliseen muotoon. Viikkojen aikana käy ilmi, että aika oli Aholle todellinen koettelemus. Työttömyyden tuoma toimettomuus ja vaikuttamisen mahdollisuuksien loppuminen ajoivat Ahossa valkoisen, lehtimiehen ja pasifistin ahtaalle. Aho mainitsi useampaan otteeseen tuntevansa olevansa kuin häkissä.³⁷ Häkissä oleminen ei viitannut pelkästään fyysisesti neljän seinän sisällä pelkäämiseen, vaan myös psyykkiseen vankilaan. Kirjoittaminen oli Aholle kuitenkin tärkeä osa elämää. Se oli paitsi työtä, myös henkireikä ja tapa vaikuttaa sekä jäsentää ja hahmottaa maailmaa.

Ahon oma aatteellisuus vaihteli hänen elämänsä vaiheiden mukana. Esimerkiksi sortovuosina Aho edusti kansallista vastarintaa.³⁸ Rauhanaate oli lisäksi kirjailijalle tärkeä. Pasifistisia kannanottoja Aho teki esimerkiksi teoksessaan *Rauhan erakko* vuodelta 1916, johon heijastui maailmansodan paine.³⁹

Sisällissodan aiheuttama ahdistus ajoi Ahon myös miettimään omaa suhtautumistaan väkivaltaan ja aseisiin uudelleen. Aho pohti viikkojen aikana paljon väkivallan oikeuttamista ja sitä onko se myös joskus tarvittavaa ja välttämätöntä. Näitä pohdintoja vauhdittivat ajatukset siitä, että muut olivat taistelemassa aatteensa ja yhteiskunnan puolesta, mutta kirjailija ei voinut kuin täyttää päiväkirjaansa.⁴⁰ Tämä tuntui välillä kovin laihalta lohdulta.

³⁵ Aho 1918–1919, 5–6.

³⁶ Aho 1918–1919, 138.

³⁷ Aho 1918–1919, ks. esim. 31, 65.

³⁸ Rajala 2011, 7.

³⁹ Niemi, elektr. dokumentti.

⁴⁰ Aho 1918–1919, 28, 62.

Aho pohti asiaa etiikankin kannalta. Aseisiin ei saanut tarttua, koska toisen hengen vieminen oli rikos. Toisaalta kuitenkin itsensä puolustamisen hän näki tästä erillisenä keinona etenkin, jos muita tapoja ei löytynyt. Myös järjestysvallalla oli oltava oikeus tarttua aseisiin pakkokeinona itsensä suojelemiseksi, ja porvarien puolelta taistelun nähtiin olevan juuri tällaista. Punaisten osalta vuorostaan Aho näki, ettei aseisiin olisi ollut pakko tarttua.⁴¹ Aho olikin myös sitä mieltä, että väkivalta ei ole ratkaisu ja sellaisiin lopputulemiin, joihin se oli ollut osallisena, hän ei olisi valmis sitoutumaan. Näin Aho ajatteli paitsi punaisista myös valkoisista. Ainut mitä Aho oli valmis tottelemaan, oli demokratia⁴². Aho toisaalta myös näki aseisiin turvautumisen olevan osa kiihkoilua, jonka seurauksena kumpikaan osapuoli ei välttämättä enää muistanut kumpi olikaan alun perin syyllinen.⁴³

Ahoa harmitti paljon, ettei asioita tunnutta saavan sovituksi kuin asein.⁴⁴ Toisaalta hänestä täysi aseettomuuskaan ei vaikuttanut olevan yhteiskunnan kannalta paras vaihtoehto.⁴⁵ Ahon ajatukset kuitenkin ennen kaikkea liukenivat pois täydestä pasifismista. Hän koki ajatuksiensa muutoksen aatteensa pettämisenä ja itselleen uskottomuutena, mutta näki siirtymän välttämättömyydeksi tällaisessa tilanteessa. Aho myös uskoi, että vaikka hän toimisi näin, aate itsessään eläisi⁴⁶. Ajattelu muuttui siis tapahtumien myötä ja Aho joutui arvioimaan omaa kantaansa uudelleen.

Turvallisuus oli myös aspekti, jota Aho joutui pohtimaan. Jo ensimmäisestä viikosta alkaen Aho alkoi jättää systemaattisesti mainitsematta tapaamiensa ihmisten nimiä tai viittaamaan heihin muuten epämääräisesti. Ilmaisuksi oli usein valittu eräs; ”erään ylitirehtöörin rouva”⁴⁷, ”eräs tuttava”⁴⁸ ja ”eräs tuttava rouva”⁴⁹. Myös maanantaina, 28. päivä tammikuuta Aho mainitsi, että hänen ja täysin viittaamatta jätetyn henkilön välinen puhelu katkaistiin. Eikä tämä kerta jäänyt ainoaksi.⁵⁰ Aho epäili sensuurin yltävän puheluihinkin.⁵¹

⁴¹ Aho 1918–1919, 62–63.

⁴² Aho 1918–1919, 69, 79.

⁴³ Aho 1918–1919, 33.

⁴⁴ Aho 1918–1919, 55.

⁴⁵ Aho 1918–1919, 68.

⁴⁶ Aho 1918–1919, 107.

⁴⁷ Aho 1918–1919, 135.

⁴⁸ Aho 1918–1919, 157.

⁴⁹ Aho 1918–1919, 27.

⁵⁰ Aho 1918–1919, ks. esim. 169.

⁵¹ Aho 1918–1919, 27.

Nyström mainitsee väitöskirjassaan kaupungin puhelinyhteyksien toimineen normaalisti maaliskuun lopulle saakka, jonka jälkeen yksityiset puhelut estettiin.⁵² Tämä oli mielenkiintoinen asia, sillä Aho valitteli päiväkirjassaan jo tammikuun lopussa katkeilevista linjoista. Yhteyksiä näytti siis voineen kyllä käyttää, mutta täysin normaalisti ne eivät ilmeisesti kuitenkaan toimineet.

Ilmiö nimien mainitsematta jättämisestä herätti mielenkiinnon. Käytännössä Aho mainitsi jo päiväkirjan alkupuolella pelänneensä turvallisuutensa puolesta.⁵³ Tämä pelko näytti kasvaneen kattamaan samalla hänen lähipiirinsä. Vaikuttaisikin siltä, että Aho alkoi suojella lähimmäisiään kaiken varalta jättämällä heidän nimensä mainitsematta. Toisaalta kuitenkin joitakin ihmisiä mainittiin edelleen tunnistettavasti, kuten esimerkiksi E. Erkko ja hänen vaimonsa⁵⁴. Mainitsematta jättäminen voi siis viitata paikoin myös siihen, että henkilöt eivät ole olleet läheisiä tai muuten vain sattumalta tavattuja. Tämä ei kuitenkaan tunnu todennäköiseltä vaihtoehdolta kaikissa tapauksissa niiden lukumäärästä johtuen.

Väkivallan pelko ei kuitenkaan ollut ihme, koska Helsinki alkoi nopeasti muuttua paikaksi, jossa tapahtui arvaamattomia asioita. Työpaikalle pääsyn estämisestä siirryttiin nopeasti aikaan, jossa kaduilla ammuttiin ja koteihin tehtiin tarkastuksia⁵⁵. Ajan turvattomuudesta kielii myös senaatin pakeneminen kaupungista ja useat esiin nousseet murhat.⁵⁶ Väkivaltainen ilmapiiri ei muodostunut aina pelkästään punaisten toimesta. Päiväkirjasta löytyi merkintä tapauksesta, jossa kenraali Silfverhjelm oli ampunut asunnostaan punakaartilaisia, jotka olivat piirittäneet asunnon. Lopuksi kenraali oli ampunut itsensä.⁵⁷

Aho ilmeisesti odotti, että hänenkin kotiinsa tultaisiin jossain vaiheessa. Hän kertoi naulanneensa yhdelle ovistaan julistuksen, jossa mainitsi muun muassa, ettei Suomen kansa tulisi tottelemaan hallitusta, joka oli noussut valtaan väkivalloin. Syyksi naulaamiselle hän ilmoitti, että jos ”sattuisi joku >>punainen>> pistäytymään talossa.”⁵⁸

Turvattomuuden kokemuksia tukevat Nyströmin kuvaukset ajasta. Kaupunkilaisten arki oli pelottavaa sekä etenkin huoli omasta ja läheisten turvallisuudesta korostui. Tähän

⁵² Nyström 2013, 250.

⁵³ Aho 1918–1919, 65.

⁵⁴ Aho 1918–1919, 81.

⁵⁵ Aho 1918–1919, ks. esim. 27, 28, 33, 149, 159, 181.

⁵⁶ Aho 1918–1919, ks. esim. 53, 93.

⁵⁷ Aho 1918–1919, 98.

⁵⁸ Aho 1918–1919, 24.

vaikutti etenkin yleistilanteen ymmärtämisen hataruus. Ihmiset joutuivat keräämään tietoja sieltä täältä ja luottamaan huhupuheisiin. Usein piinaavinta tuntui olleen juuri tietämättömyys. Lehtien tietoihin ei tuntunut voivan luottaa ja ihmiset ymmärsivät tiedon myös saattavan olla väritettyä taistelutahdon kohottamiseksi. Saatavuus oli myös ongelma valkoisille, sillä porvarislehtiä painettiin vain salassa.⁵⁹

Etenkin yöt tuntuivat olleen kaupungissa levottomia. Monissa Nyströmin käyttämissä valkoisten muistelmissa korostui pelko yöllä kaduilla ajavista autoista, jotka tekivät kotitarkastuksia. Kaduilla kuulunut meteli laukauksineen ja huutoineen saivat ihmiset ymmärrettävästi varpailleen. Päivätkään eivät olleet kuitenkaan pelosta vapaata aikaa, sillä kaduilla vartioivat punakaartilaiset. Suojaavaksi tekijäksi kuitenkin koettiin kaupungin laajuus: Helsinki tarjosi monelle suojaa ja piilopaikan.⁶⁰

Öisistä levottomuuksista ja etenkin ajelevista autoista Ahokin teki nostoja päiväkirjassaan. Etenkin juuri ympäriinsä ajelleet autot tuntuivat ärsyttäneen häntä ja niille jopa omistettiin yksi tekstin kappale kokonaan. Aho oli nimennyt sen: ”Autoilla ajetaan.”⁶¹

Ennen kaikkea Aho kuitenkin halusi sodan loppuvan. Sen mielettömyys ja kurjuus oli Ahosta surkeaa. Tammikuun viimeisenä päivänä hän kirjoittaakin: ”Niin, tuntuu, että pitäisi jotain tehdä. Mutta mitä?”⁶² Tuo ”jotain” valkeni seuravana päivänä. Perjantaina helmikuun 1. päivänä Aho keksi suunnitelman, jolla tilanne olisi voitu ratkaista ja saada sovinto. Suunnitelman tarkoitus oli lähinnä saada rauha osapuolten välille. Ehdotuksia hän antoi esimerkiksi torpparikysymyksen ratkaisemiseksi, eläkkeestä ja uuden eduskunnan muodostamisesta. Nämä olivat hyvin punaisten tavoitteita huomioon ottavia. Ajatuksensa hän vei aina Ståhlbergille asti, mutta asia ei edennyt tästä eteenpäin.⁶³ Suunnitelma tuntui lähinnä olleen ennemminkin Ahon oman ahdistuksen helpottamiseen muodostunut, kuin niinkään varsinaisesti toteuttamiskelpoinen. Tilanteen tuoma ahdistus sai toimimaan.

Aho ilmaisee monta kertaa myös kuulleensa huhuja kaupungilta, mutta epäilee useasti niiden todenperää⁶⁴. Ne koskivat usein sotarintamalla tapahtuneita asioita. Kaikkea ei

⁵⁹ Nyström 2013, 250.

⁶⁰ Nyström 2013, 250–251.

⁶¹ Aho 1918–1919, 53–54.

⁶² Aho 1918–1919, 88.

⁶³ Aho 1918–1919, 89–93, 97.

⁶⁴ Aho 1918–1919, ks. esim. 156.

kirjailijakaan ole siis aikanaan uskonut. Usein Aho kuitenkin totesi näiden huhujen lämmittävän ja parantavan mielialaa. Toisaalta ne saivat myös pelkäämään ja pohtimaan, mitä kaikkea vielä tulevina päivinä jouduttaisiin todistamaan⁶⁵.

Myös itsenäisyys herätti Ahossa monia tuntemuksia. Suomen itsenäisyyttä Venäjältä juhlistettiin vuonna 1917. Maailmanhistoriallisesti tilanne ei kuitenkaan ollut kovin juhlava, sillä ympärillä kiehui ensimmäisen maailmansodan takia. Tapahtumat vaikuttivat Suomeen⁶⁶ ja Ahon kokemuksiin. Päiväkirjasta käy ilmi käynnissä olleiden maailmanhistoriallisten tapahtumien paino.

Aho ennen kaikkea koki, että itsenäisyyttä juhlittiin liian aikaisin.⁶⁷ Hänestä tuntui, että vallankumous vei itsenäisyydeltä pohjan ja kaiken sen, mitä sillä oli saavutettu. Aho jopa pohti, mitä noista saavutuksista olisi enää edes jäljellä siinä vaiheessa, kun päiväkirja julkaistaisiin.⁶⁸ Hän jopa totesi: ”Minä en tule näkemään vapaata Suomea.”⁶⁹ Toisaalta Aho näki asian myös niin, että jos itsenäinen Suomi taattaisiin punaisten voitolla, asian tulisi siten tapahtua. Mutta Aho ajatteli myös, että itsenäinen Suomi ei tulisi olemaan niin kauan, kuin se olisi toisen maan rajojen sisällä.⁷⁰ Tällä viitattiin Venäjään ja siihen, että punaisten silloiset pyrkimykset näyttivät vievän sitä kohti.

Päiväkirjasta välittyi Ahon tuntema ylpeys Suomen itsenäistymisestä ja siitä millaiselle sivistyneelle pohjalle nuori valtio oli kehittynyt. Sisällissota sai Ahon kuitenkin näkemään asian niin, että kansakunta oli luisunut alennustilaan. Kansa oli erkaantunut toisistaan ja aika antoi tilaa radikaaleille aatteille. Suomi näytti olevan vaiheessa, jossa asiat, jotka sitä olivat aiemmin kannatelleet, tuntuivat murtuvan. Tällaisiksi asioiksi Aho näki esimerkiksi koulutuksen⁷¹. Ahoa pelotti, mitä tapahtuisi, jos punaisten käsitykset siirtyisivät koulumaailmaan. Puhetta oli esimerkiksi ollut, että jokainen opettaja saisi alkaa toteuttamaan omaa pedagogiaansa ja metodejaan.⁷² Tämä näyttäytyi Aholle matkana rappioon.

⁶⁵ Aho 1918–1919, 88.

⁶⁶ Volanen 2019, 11, 23.

⁶⁷ Aho 1918–1919, 125.

⁶⁸ Aho 1918–1919, 25, 61.

⁶⁹ Aho 1918–1919, 23.

⁷⁰ Aho 1918–1919, 118.

⁷¹ Aho 1918–1919, 140.

⁷² Aho 1918–1919, 139–140.

3. Itselfreflektion paikka – Ahon suhtautuminen

Aho esitteli päiväkirjassaan laajasti ajatuksiaan sodan molemmista puolista. Perinteinen me ja he- asetelma toteutui, mutta pohdinta ei jäänyt tälle tasolle. Aho peilasi itseään myös punaisiin, pohti omaa tietämättömyyttään ja ymmärtämättömyyttään sekä pelkäsi, mitä tapahtuu, jos valkoinen puoli voittaa, mutta menneestä ei opittaisi mitään.

Kokemusten taustalla vaikuttivat monet voimat, jotka osaltaan avaavat ja kontekstualisoivat aikalaisen maailmaa. Luokkatietoisuus itsessään oli muutoksessa. Työläisillä alkoi olla huomattavasti aiempaa enemmän vaikuttamisen mahdollisuuksia ja näin ollen myös poliittista valtaa. Työväenluokka ei enää pelkästään merkinnyt itsessään luokkaa vaan siitä alkoi muodostua poliittinen identiteetti. Sanat ”yhteiskuntaluokka” ja ”luokkataistelu” lipuivat aikalaisten kieleen. Vaikka elintaso nousi, luokkajaot olivat edelleen vahvat kansan keskuudessa ja poliittinen jakauma seuraili tätä jakoa.⁷³

Lisäksi alkoi herätä kysymyksiä siitä, kenelle korkein valta Suomessa kuului. Maan sisällä alkoi muodostua kahtiajako politiikassa myös sen osalta, miten Venäjän-suhteiden kanssa tulisi toimia. Kun tämä yhdistetään vielä tilanteeseen, jossa maa toipui yhä ensimmäisen maailmansodan sivuoireista, kuten talouden laskusuhdanteesta ja työttömyydestä, alkoi tilanne maan sisäisen rauhan osalta muuttua katastrofin alkeiksi.⁷⁴ Nämä ilmiöt pidin mielessä, kun tarkastelin Ahon suhtautumista sodan osapuoliin.

3.1 Punaiset

*Tämä on kaikessa kaameudessaan samalla lapsellisen liikuttavaa touhua.*⁷⁵

Edellinen lause oli yksi monista, joilla Aho kuvaili punaisten toimintaa. Ahon suhtautuminen vastapuoleen oli monimutkainen yhtälö, joka eli päivien mukana ja jopa niiden sisällä. Tästä kertoivat monet punaisista käytetyt nimet, jotka vaihtelivat myös tilanteiden mukaan. Näitä olivat esimerkiksi ”suomalaiset ryssät”⁷⁶, ”pistinpojat”⁷⁷,

⁷³ Haapala 2018, 31.

⁷⁴ Siltala 2018, 53, 54.

⁷⁵ Aho 1918–1919, 128.

⁷⁶ Aho 1918–1919, 23.

⁷⁷ Aho 1918–1919, 20.

”luokkapeto”⁷⁸ ja ”rosvot”⁷⁹. Sanat ovat painottuneet konnotaatioiltaan toisiinsa nähdessä eri tavalla.

Aho tunsi käsittelemieni viikkojen aikana punaisia kohtaan vihaa, surua, pettymystä, huvittuneisuutta, sääliä ja jopa ymmärrystä. Tunteiden alta paljastui kuitenkin myös mies, joka ymmärsi ainakin jonkin verran sosialismin aatetta.⁸⁰ Ahon vihan tunteen syy ei vaikuttaisi niinkään lopulta olleen sosialismissa tai sen edustajissa, vaan ennen kaikkea väkivaltaisessa tavassa, jolla aatetta hänen mielestään ajettiin. Tätä ajatusta tukee myös Ahon pasifistisuus.

Kaartilaiden takana Aho näki ihmisiä. Tämä ei ole ihme, kun ottaa huomioon Ahon oman taustan. Sisällissodan aikana Aholla oli ongelmia uskossa paitsi venäläiseen sotaväkeen ja oman maansa kansakuntaan, myös omaan perheeseensä. Perheen Heikki-poika oli omaksunut vastapuolen aatteen, mikä harmitti isää. Poika lähti myöhemmässä vaiheessa sotaa taistelemaan punaisten puolelle. Lisäksi Ahon puoliso Venny suhtautui suopeasti punaisiin ja kuului Järvenpään työväenyhdistykseen. Tämä aiheutti mielipide-eroja sekä kinaa avioparin välillä.⁸¹ Perhe varmasti vaikutti osaltaan Ahon suhtautumiseen ja kykyyn tarkastella punaisia myötätuntoisemmin.

Myötätunto ei kuitenkaan ulottunut kaikkiin. Päiväkirjan sivut sisälsivät myös paljon ilmaisuja ja tunteenpurkauksia, joissa punaisten ja heidän johtajiensa annettiin kuulla kunniansa. Huomattavaa oli, että Aho teki eron kaartilaiden ja heidän johtajiensa välillä. Kaartilaisia kohtaan tunnettiin enemmän empatiaa kuin heidän johtajiaan. Kirjailija näki asian niin, että ylemmältä taholta huijattiin alempia.⁸² Ikään kuin kaartilaiset eivät olisi kunnolla olleet siitä tietoisia, mihin olivat ryhtymässä. Heidät nähtiin johdateltavissa olevana ryhmänä.

Toisaalta Aho näki punaiset joukkona, joka oli kypsymätön: liikaa energiaa ja liian naiiveja ajatuksia yhteiskunnan toimimisesta. Aho syytti punaisia siitä, että he olivat tekemässä vallankumousta, mutta eivät silti kunnolla tiedäneet mitä tekivät sen aikana tai sen jälkeen.⁸³ Kunnollista suunnitelmaa ei näyttänyt olevan. Aho näki tämän johtavan kaaokseen. Aho jopa totesi, että jos punaiset voittavat ja heidän aatteensa jää, hän lähtee

⁷⁸ Aho 1918–1919, 39.

⁷⁹ Aho 1918–1919, 177.

⁸⁰ Aho 1918–1919, 69.

⁸¹ Rajala 2011, 366–367.

⁸² Aho 1918–1919, 34–35, 78–79.

⁸³ Aho 1918–1919, 28–29.

maanpakoon.⁸⁴ Ajatus maanpakoon lähtemisestä ei ollut kirjailijalle mitenkään uusi. Aho teki 1900-luvun taitteessa sortokaudesta tulkintoja, jotka näkyivät kantaa ottavina *lastuina*, kuten *Katajainen kansani* vuosilta 1899–1900. Kirjoittelu johti siihen, että Aho pakeni vapaaehtoisesti ulkomaille perheensä kanssa: vuodet 1903–1904 perhe viettiikin Italiassa sekä Itävallassa.⁸⁵

Viikkojen aikana Aho myös keskusteli useasti punaisten kanssa. Näistä keskusteluista selvisi, että punaisten keskuudessa oli eri näkemyksiä siitä, oliko vallankumous oikein ja miten siihen suhtauduttiin.⁸⁶ Keskusteluista käy ilmi, että Aho näkee sekä punaiset että itsensä ”yhteiskunnallisina haaveilijoina”⁸⁷, joiden tarkoituksena oli tehdä yhteiskunnasta parempi paikka. Tuleekin huomata, että Aho mielsi sosialismin aatteena erilliseksi silloisesta suomalaisesta sosialismista ja sen vallankumouksellisesta toiminnasta⁸⁸. Näin ollen hän jopa ilmensi keskusteluissa, etteivät hänen ajatuksensa hyvästä yhteiskunnasta olleet niin kaukana sosialismin aatteesta. Keskusteluiden määrä tuntuisi lisäksi viittaavan siihen, että Aho halusi mielellään keskustella toisen osapuolen kanssa. Tämä näyttäisi johtuneen sekä tiedonhalusta että myös halusta ymmärtää toisen osapuolen aatetta. Aho oli kuitenkin tiedonjanoinen lehtimies, jota yhteiskunnalliset asiat kiinnostivat.

Vihaa Aho tunsi etenkin punaista journalismia kohtaan. Hänellä oli sanottavaa melkeinpä joka päivä jostakin, mitä *Työmieheissä* oli kirjoitettu. Etenkin lehden perusteella hän koki sen kirjoittajat sekä poliitikot kaikin puolin mätinä ja epäluotettavina kirjoittajina.⁸⁹ Mielipiteen politikoista huomasi myös tavasta, jolla Aho heistä kirjoitti. Esimerkiksi Tokoin ulkonäköä Aho kommentoi: ”hänen olennossaan on muuten – – jotain tavattomasti >>livistävää>>, pehmeätä, pyöreätä, puotipoikamaista kupetsipulleutta”⁹⁰. Mannerista Aho taas oli kuullut, että tämä olisi perheensä ”surun lapsi”, jolla on ”synkkä kunnian- ja vallanhimoinen luonne”.⁹¹

Mielenkiintoinen aspekti päiväkirjassa oli suomalaisten punaisten ohella venäläisiin suhtautuminen. Venäläisten nähtiin toisaalta yrittävän saada Suomi takaisin

⁸⁴ Aho 1918–1919, 123.

⁸⁵ Niemi, elektr. dokumentti.

⁸⁶ Aho 1918–1919, ks. esim. 23, 29–30, 67, 78, 84–85.

⁸⁷ Aho 1918–1919, 23.

⁸⁸ Aho 1918–1919, 79.

⁸⁹ Aho 1918–1919, ks. esim. 17, 47, 103.

⁹⁰ Aho 1918–1919, 74–75.

⁹¹ Aho 1918–1919, 100.

vallankumouksen kautta. Toisin sanoen, valloitusta ei tarvitsisi maan puolesta tehdä uudelleen punaisten tehdessä sen⁹². Toisaalta Aho vertaili aikaa paljon Bobrikovin ajan sortokauteen. Etenkin sensuuri tuntui samanlaiselta mitä se on ollut tuolloin. Aho ei uskonut, että sensuuri toimisi tälläkään kertaa, koska ajallaan se olisi purettava ja silloin sen aikaansaannokset katoaisivat.⁹³ Kirjailijaa harmitti, että jouduttiin edelleen turvautumaan samanlaisiin vanhan maailman temppuihin, jotka hän yhdisti venäläiseen tapaan toimia. Sananvapauden evääminen vertautui Ahosta pelkoon. Toista osapuolta ei pystytty pitämään aisoissa, jos se saisi kirjoittaa vapaasti.

Samanlainen ajatus siitä, että alemmat olivat ylempien vietävissä, ilmenee myös venäläisiä kohtaan. Samalla korostui myös se, että venäläiset olivat palkkasotilaina vailla parempaa tietoa sotimassa. Heitä kohtaan Aho tunsu jopa sääliä. Verrattuna taas punakaartilaisista kohtaan, joita kohtaan Aholla oli pistäviä tunteita. Aho näki, että punaiset olivat tappaneet suomalaisia ”veljiään”.⁹⁴ Toisaalta Aho puhui myös suoraan ”venäläisvihasta”⁹⁵ ja ”viholliskansasta”⁹⁶ sekä näki venäläisten pettävän suomalaiset aatteensa kannattajat, kun tilaisuus siihen aukenisi.⁹⁷ Ajatusmaailma tuntui yhteneväiseltä punaisiin siihen nähden, että päiväkirjan perusteella ei pystynyt sanomaan suhtautumisen olleen yksioikoinen venäläisiinkään.

3.2 Valkoiset

Ahon suhtautui valkoisiin luonnollisesti parempiosaisuutensa⁹⁸ takia myönteisesti. Ahon tulotasoa nosti esimerkiksi valtion myöntämä kirjailijaeläke. Lisäksi kirjailijan elämään kuului useita luottamustoimia, jotka kielivät paremmasta asemasta. Aho toimi esimerkiksi Kansallisteatterin johtokunnassa vuosina 1906–1916 sekä Helsingin yliopiston kunniatohtori hänestä tuli vuonna 1907.⁹⁹

⁹² Aho 1918–1919, 18.

⁹³ Aho 1918–1919, ks. esim. 15.

⁹⁴ Aho 1918–1919, 116.

⁹⁵ Aho 1918–1919, 32.

⁹⁶ Aho 1918–1919, 117.

⁹⁷ Aho 1918–1919, 20.

⁹⁸ Aho 1918–1919, 108.

⁹⁹ Niemi, elektr. dokumentti.

Hän näki valkoiset jaloina ja rauhallisina yhteiskunnan tukipilareina, joiden tietotaitoa ja osaamista oli mahdotonta korvata. Aho myös pohti paljon päiväkirjassaan ymmärtävätkö punaiset tämän.¹⁰⁰ Hän koki, ettei toisella puolella ollut tarpeeksi osaamista, jota porvareilla oli hallussaan. Aho näki myös porvarit aatteeseensa sitoutuneina. Usein ajatusmaailmasta ilmeni ajatus, että porvarit taistelivat periksiantamattomasti karvaaseen loppuun aatteensa puolesta.

Ahon ajatukset valkoisten kunniallisuudesta eivät tuntuneet järkkävän. Aho kuuli esimerkiksi huhuja valkoisten suorittamasta väkivallasta, mutta huhut hän tyrmäsi melko suorasti valheiksi.¹⁰¹ Hän myös koki, ettei valkoinen osapuoli olisi tarttunut aseisiin ilman pakkoa. Sodan Aho näkikin punaisten aiheuttamana.¹⁰² Vallankumous tuntui epärealistiselta toiminnalta paitsi valkoisia, myös koko kansakuntaa kohtaan. Valkoisten toiminnan Aho näki pohjautuvan maan demokratian puolustamiseen. Sodan itsessään hän mielsi olevan valkoisten puolelta puolustussotaa ja punaisten puolelta valloitusotaa.¹⁰³ Kirjailija ajatteli, että valkoiset taistelivat ennen kaikkea venäläisiä vastaan, koska sieltä punaisten aseet ja päälliköt hänen mielestään tulivat.¹⁰⁴

Ehdottomasti yksi mielenkiintoisimpia päiväkirjasta esiin tulleita teemoja oli Ahon oma itsereflektio ja siitä seurannut kipuilu. Päiväkirjaa ei myöskään ole kirjoitettu enää tietyllä kirjoitustyyllillä, kuten aiempia kaunokirjallisia teoksia, vaan siitä valuu ulos jo hyvin paljon kirjailijan omaa persoonaa. Aho avasi henkilökohtaista maailmaansa avoimesti. Hän joutui punaisten vallankumouksen esiintuomien epäkohtien ja kansakunnan eriytymisen takia pohtimaan monia asioita. Näistä esiin nousivat etenkin hänen oma aatteellisuutensa suhteessa toisiin valkoisiin ja itseensä, käsityksensä yhteiskunnasta sekä siitä, mikä oli oikein ja väärin. Pohdinta oli moniulotteista, eikä Ahon kanta asioihin ollut yksioikoinen tai muutoinkaan yhden näkökulman ympärille rajautunut.

Kipuילua kontekstualisoi sekä maailmanhistoriallinen tilanne, että Ahon oma tausta. 1900-luvun alku tarkoitti monessa mielessä käänteitä Ahon elämässä. Ahon kuva yhtenäisestä kansasta oli alkanut rakoilla jo vuoden 1905 suurlakon aikana. Vuoden 1917 marraskuu sekä uusi yleislakko eivät tätä kuvaa korjanneet, vaan päinvastoin murensivat

¹⁰⁰ Aho 1918–1919, ks. esim. 83–84.

¹⁰¹ Aho 1918–1919, 165.

¹⁰² Aho 1918–1919, ks. esim. 62–63.

¹⁰³ Aho 1918–1919, 98.

¹⁰⁴ Aho 1918–1919, 181.

sen. Ilo vastasyntyneestä itsenäisestä Suomesta hukkui pettymyksen karvauteen.¹⁰⁵ Sisällissota muodostui Aholle vaikeaksi kokemukseksi monesta syystä, mutta myös siksi, että aika oli muuttunut. Kansa ei enää tuntenut Ahoa eikä Aho kansaa.¹⁰⁶

Aho oli tekstissään yhtä aikaa hyvin luokkatietoinen, mutta samalla hänen ajatuksensa ulottuivat myös tämän jaon yli. Aho esimerkiksi myönsi, että ei ollut sosialismiin aatteena perehtynyt liiemmälti, mutta totesi siinä olevan varmasti ”paljon oikeata ja totta”, koska se oli laajalle maailmalla levinnyt ja sen toimivuutta haluttiin testata.¹⁰⁷ Aho myös mainitsi ymmärtävänsä, että kiihkeä aatteellisuus voi viedä mennessään ja kiihkossa voi tehdä harkitsemattomia päätöksiä. Aho myönsi, että näin voisi käydä myös hänelle itselleenkin. Hän huomioi myös, että sen aikaiset nuoret olivat eläneet koko elämänsä maassa, jossa vallan rooli oli ollut epäselvä. Näin ollen Ahosta ei ole ihme, että toimintakulttuuri erosi hänen omastaan.¹⁰⁸

Aho pohti paljon omaa yläluokkaisuuttaan ja niitä syitä, joiden takia punaiset aseisiin tarttuivat. Oliko sittenkin niin, että punaisten aate oli tulevaisuutta ja Ahon oma vanhempi valkoisuus jo menneisyyteen kuulunutta. Aho pohti, tuliko vanhan väistyä tässäkin suhteessa uuden tieltä. Aho kuitenkin totesi, että hän ei pystyisi omista vakaumuksistaan luopumaan.¹⁰⁹ Jos toisista aatteista tulisi valtavirta, hän mieluummin uskottelisi itselleen maailman elävän edelleen vanhoissa ajoissa, kuin kasvaisi ulos omista aatteistaan.

Samoista pohdinnoista tuli myös ilmi Ahon entinen kielteinen suhtautuminen kirkkoon. Aho vertasi aatteiden välillä olevan ”kuin kirkkokorua” jolla ”on ihmisten mieliä ennenkin huumattu”¹¹⁰. Kielteisyyys ei kuitenkaan enää ollut hyökkäävää, vaan alkoi enteillä sovinnon tekemistä itsensä ja uskonnollisuuden kanssa. Tätä korosti myös Ahon ihmettely siitä, että hän oli löytänyt tällaisen ajan keskellä oman vakaumuksensa¹¹¹. Uskonnollisuus kulki hänen mukanaan kodista lähtien läpi elämän. Suhtautuminen uskontoon kuitenkin muuttui nuoruudessa, jolloin Aho otti siihen kielteisen kannan. Myöhemmin ajatusmaailma muuttui herännäisyyden kansallisen merkityksen

¹⁰⁵ Rajala 2011, 365.

¹⁰⁶ Niemi, elektr. dokumentti.

¹⁰⁷ Aho 1918–1919, 31–32.

¹⁰⁸ Aho 1918–1919, 67–69.

¹⁰⁹ Aho 1918–1919, 118–120.

¹¹⁰ Aho 1918–1919, 119.

¹¹¹ Aho 1918–1919, 120.

ymmärtämisen jälkeen. Onkin nähty, että Aho etsi viimeisissä teoksissaan sovintoa aiemmin kärkevästi torjutun arvomaailman kanssa.¹¹²

Aho totesi, että jos hän voisi itse maksaa velkansa pois niille, joilla oli asiat huonommin, hän sen tekisi. Aho ei ajatellut olevansa riistänyt, mutta ymmärsi, että hänellä oli varmasti enemmän kuin muilla. Toisaalta hän nosti esille, ettei hän voinut sille myöskään mitään, että oli syntynyt niihin lähtökohtiin, joihin oli. Samalla Aho ymmärsi, että ne, joilta hän oli ottanut, ottivat nyt vuorostaan häneltä. Hän ei voinut enää alkaa työläiseksi, mutta pohti, että menojaan hän kyllä voisi supistaa ja tulla toimeen vähemmälläkin. Aho kuitenkin myös huomautti, että joku tulisi aina olemaan riistäjä.¹¹³ Aho siis ymmärsi oman epäsuhtaisuutensa köyhempiin nähden. Ymmärrys riitti myös käsittämään, että oma yläluokkaisuus aiheuttaa eriytymistä ja välimatkaa toiseen osapuoleen, eikä hänellä näin ollutkaan juuri tarttumapintaa työläisten todelliseen arkeen.

Vaikka Ahon kuva valkoisista oli kovin puhtoinen, ei aihe kuitenkaan välttynyt itsereflektiolta. Aho itseasiassa myös pohti, että valkoisten voitosta voi koitua ongelmia ja elämä voi muuttua uudelleen vaaralliseksi. Aho näki, että sodan jälkeen olisi vaarana, että valkoiset alkaisivat kostaa. Punaisten vaatimat parannukset voisivat jäädä unohduksiin ja heikommassa olevien sortaminen alkaisi uudelleen.¹¹⁴ Ahoa pelotti ajatus, että aatteet eivät voittaisikaan vaan jälleen väkivalta. Tätä kuvasi hyvin Ahon kirjoittama lause: ”Ettei tämä vain päättynyt porvarilliseen sotilas-diktatuuriin!”¹¹⁵.

Aho myös kauhistutti, ettei hän tuntenut enää punaisia ”veljikseen”. Ajatus siitä, että kansalaiset kävivät toisiaan vastaan, eivätkä enää pitäneetkään yhtä, ahdisti. Kansa ei enää näyttänyt näkevän, että toisistaan he löytäisivät suurimman voiman. Yhteyttä tunnuttiin hakevan mieluummin ulkomailta.¹¹⁶ Tässä korostui jälleen Ahon ristiriitainen näkemys venäläisistä ja heidän avustaan punaisille. Valkoisten avun hakemiseen Aho suhtautui nimittäin taas huomattavasti suopeammin.

Aho näki näiden luokkien välillä olevan syviä kuiluja, joille oli korkea aika tehdä jotakin. Ajatuksesta kuiluista syntyi tutkimukselleni nimi, koska lauseessa ”kuilut ovat täytettävät, jottei siltoja tarvittaisi”¹¹⁷ yhdistyi hyvin Ahon kokemus ajasta.

¹¹² Rajala 2011, 7.

¹¹³ Aho 1918–1919, 108.

¹¹⁴ Aho 1918–1919, 148.

¹¹⁵ Aho 1918–1919, 148.

¹¹⁶ Aho 1918–1919, 117–118.

¹¹⁷ Aho 1918–1919, 159.

Polarisoitumisen jatkuminen oli estettävä ja tulevaisuudessa kansakunta oli yhdistettävä niin, että se tuntisi olevansa yhtä. Aho näki jo tuona aikana, että kansakunnan eriytymisen eheyttämiseksi tarvittaisiin jotakin suurta, joka ajaisi eriytyneet ihmiset jälleen yhteen. Pienemmät ja väliaikaisesti auttavat toimenpiteet, sillat, eivät enää riittäisi. Päiväkirjassaan maailman tilanteesta ja Suomeen vaikuttaneista asioista hyvin perillä ollut Aho myös arvaakin itseasiassa, mitä maalle tulee tapahtumaan seuraavan parinkymmenen vuoden aikana¹¹⁸. Sota tuli, kuten Aho ajatteli ja samalla kansan eriytymisestä aiheutuneita kuiluja alettiin täyttää.

¹¹⁸ Aho 1918–1919, 86–87.

Loppulause

Tässä tutkimuksessa tarkastelin kansalliskirjailija Juhani Ahon tulkintoja sisällissodan ensimmäisistä viikoista. Tähän sisällytin Ahon kokemusmaailman ajasta sekä suhtautumisen punaisiin ja valkoisiin. Tutkimuskysymystäni lähestyin Ahon päiväkirjan kautta. Sen rikas sisältö olisi tarjonnut tarttumapintaa huomattavasti useampaan näkökulmaan, kuin mihin tämän tutkimuksen rajoissa oli mahdollisuutta perehtyä.

Ahon elämä kokonaisuudessaan oli aikalaisekseen monellakin tapaa poikkeuksellinen. Yhteiskunnallisesti aktiivinen elämä ja tuotteliaisuus kirjailijana sekä lehtimiehenä, on jopa nykyisellään ajateltuna paljon yhdeltä ihmiselämältä. Ahon tausta näkyy myös sisällissodan aikana kirjoitetussa päiväkirjassa, jossa yhteiskuntaa ymmärtänyt ja maailmasta kiinnostunut kirjailija pohti kokonaisvaltaisesti tilannetta aikalaisen silmin. Päiväkirjan yksi ehdoton ansio onkin aikalaislähteenä toimimisen lisäksi myös Ahon persoonan taltioituminen.

Päiväkirjan kirjoittamiselle löytyi monia syitä. Ahon alkuperäinen tarkoitus lienee vain oman tuskansa helpottaminen ja tiedon murusten kokoaminen yhteen. Myöhemmin tarkoitus näyttäisi siirtyneen myös ajankuvan taltioimiseksi niin tuleville tutkijoille että valkoisille. Teksti ei jäänyt julkaisematta Ahon alkuperäisten ajatusten mukaan, vaan lopulta ajatukset julkaistiin useammassa niteessä koko sodan ajalta.

Aho koki pettymystä tilasta, johon kansakunta oli vajonnut. Eripuraisuus oli johtanut maan tilaan, jossa polarisoituminen kaivoi kansan väliin kuilua. Tällaisen pohjan Aho näki väkivaltaisena kasvualustana, josta kasvaisi vain lisää väkivaltaa, jos asioita ei saataisi korjatuksi tulevaisuudessa. Lohtua tilanteeseen ei tuottanut vasta saatu itsenäisyyskään, vaan se tuntui tulleen menetetyksi sisällissodan myötä.

Pasifistina Ahoa inhotti punaisten aseisiin turvautuminen oman aatteensa ajamiseksi. Häntä järkytti, että Suomi oli menettänyt demokraattisen tapansa toimia. Aika sai myös Ahon pelkäämään oman ja läheistensä hengen ja turvallisuuden puolesta. Tämä olikin täysin aiheellista. Helsinki muuttui ensimmäisten päivien ihmettelyyn ja rauhalliseen pilkkimiseen soveltuvasta kaupungista paikaksi, josta valkoisten politikkojen oli paettava ja jossa ammuttiin kaduilla sekä tehtiin arveluttavia kotitarkastuksia.

Ajasta tuli kokonaisuudessaan Aholle koettelemus, jonka puitteissa hän joutui kokemaan kaikki tunteensa päiväkirjaansa tukeutuen työttömänä. Aho tunsi olevansa ennen kaikkea vangittuna. Vaikuttamisen keinot, joilla kirjailija oli osallistunut yhteiskunnan asioihin, olivat kadonneet sensuurin myötä. Tilanne ajoi Ahon selvittämään ajatuksiaan omasta identiteetistään yhteiskunnan vauraampana osapuolena. Identiteettiään hän joutui pohtimaan uudelleen erityisesti pasifismin ja aatteellisuutensa osalta. Kysymykset siitä mikä on oikein ja mikä väärin vaivasivat kirjailijaa. Ahdistusta aiheutti myös aseettomuuden ja työttömyyden mukanaan tuoma sivullisuuden tunne sekä toimettomuus.

Suhtautuminen punaisiin ja valkoisiin vaihteli päivän ja tilanteen mukaan. Punaisiin suhtautuminen kuitenkin vaihteli enemmän ja aiheutti tunteita laidasta laitaan. Aho toisaalta ymmärsi ja toisaalta vihasi. Pääasiassa punaiset nähtiin joukkona, jota kiskotaan ylemmältä taholta: kaartilaisia johtajiensa puolesta ja johtajia taas venäläisten toimesta. Venäläisiin Aholla näytti olevan samantapainen suhtautuminen kuin suomalaisiin punaisiin. Toisaalta kuitenkin kaikki paha tuntui alkujaan tulleen heiltä. Valkoisuus ei ollut Aholle lopulta niin yksioikoinen asia, kuin aluksi olisi voinut kuvitella. Häntä esimerkiksi pelotti, jatkuuko sodan jälkeen väkivaltaisuus valkoisten toimesta. Pääasiassa Aho oli kuitenkin aatteelle uskollinen ja näki sen kannattajat samanlaisina.

Ahoa sisällissodan kokijana on tutkittu yllättävän vähän. Tämä oli mielenkiintoinen seikka, huomioon ottaen kuinka paljon sisällissotaa on nykyään itsessään jo tutkittu. Samoin myös Ahoa on tutkittu elämäkerrallisesti kovinkin rikkaasti, muttei sisällissodan kautta. Tutkimukseni osaltaan toi lisää tietoa sekä Ahon elämäntarinaa että ymmärrykseen sisällissodasta yksittäisen ihmisen kokemusmaailman kautta.

Jatkotutkimuksen mahdollisuuksia lähteeseen jää useita. Päiväkirja on massiivinen kokonaisuus, jota vauhdittavat Ahon tarkkanäköisyys ja runsassanaisuus. Aho oli myös yhteiskunnallisesti aktiivisena ihmisenä perillä maailman tapahtumista. Lähdetä voisi hyödyntää lisää esimerkiksi laajempaan ajankuvan tutkimiseen aikalaisen näkökulmasta, kattaa Ahon kokemuksen koko sisällissodan ajasta tai tutkia Ahon suhtautumista ja sen muuttumista esimerkiksi punaisiin, valkoisiin tai venäläisiin. Kaiken kaikkiaan lähteessä on mahdollisuuksia moneen.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painetut lähteet

Aho, Juhani 1918–1919: *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Näköispainos vuodelta 2018. WSOY.

Finlex, Maalaiskuntain kunnallislaki,
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1917/19170108001>, (Luettu 12.3.2021).

II Tutkimuskirjallisuus

Haapala, Pertti 2009: ”Sota ja sen nimet”. *Sisällissodan pikkujättiläinen*, s.10–17. WSOY.

Haapala, Pertti 2018: ”Kaaoksen monet juuret”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s. 27–51. Gaudeamus.

Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Osuuskunta Vastapaino.

Lappalainen, Tarja 2011: ”Tuokiokuvia Juhani Ahon elämästä”. *Kansalliskirjailija Juhani Aho*. Turtola, Martti & Lappalainen, Tarja. Edico Oy.

Niemi, Juhani 1998: *Aho, Juhani*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Luettu 3.3.2021).

Nyström, Samu 2013: *Poikkeusajan kaupunkielämäkerta. Helsinki ja helsinkiläiset maailmansodassa 1914–1918*. Väitöskirja. Helsingin Yliopisto.

Rajala, Panu 2011: *Naisten mies ja aatteiden. Juhani Ahon elämäntaide*. WSOY.

Siltala, Juha 2018: ”Ratkaisuna sota, jota kukaan ei tahtonut”. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, s. 52–81. Gaudeamus.

Sisällissodan pikkujättiläinen 2009: ”Sisällissodan 1918 kronologia”, s. 475–482. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY.

Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo 2018: ”Johdanto: sisällissota ja historiantutkimus”.

Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö, s. 9–23.

Gaudeamus.

Volanen, Risto 2019: *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922*.

Kustanneosakeyhtiö Otava.